

Vi måste söka efter könets förändrade betydelse

De personliga villkoren för kvinnor och män förändras i takt med samhället. Alla deltar vi i löpande förhandlingar om vad det innebär att vara kvinna eller man.' Hanne Haavind diskuterar hur det är möjligt för en forskare att förstå hur kvinnor för sig själva och andra förändrar innebörden av att de är kvinnor. Hur sker den förändringen för olika kvinnor på olika sätt under olika villkor och med olika intentioner?

Hur ska man beskriva och förstå personliga förändringar hos olika kvinnor i ett samhälle där villkoren för att vara kvinna samtidigt håller på att omvandlas? Denna artikel är ett försök att svara på den frågan. Jag kommer att presentera analysramar som jag använder i syfte att fånga upp denna dubbelsidiga förändring i kvinnolivet som är karaktäristisk för vår kultur och vår tid. Genom artikeln vill jag ge insyn i mitt socialpsykologiska arbetssätt för att skapa diskussion och försöka klara ut vad ett feministiskt perspektiv betyder för förståelsen av könsidentitet.

Analysmaterialet består av kvinnors berättelser om sina liv. Varje enskild undersökning är fokuserad på ett urval av kvinnor,¹ som har valts ut för att de representerar vissa livsvillkor och typer av personliga erfarenheter. För att förstå utvecklingen av könsidentitet är det nödvändigt att sammanställa kunskaper som gäller olika grupper av kvinnor inom samma kultur, och gärna också tvärs över kulturer. Det som är gemensamt är därför inte innehållet i det kvinnorna berättar, utan att de berättar om händelser i sitt liv så som de framstår för dem själva och så som de själva tolkar dem. En intervju bidrar till att organisera framställningen, så att den blir kronologisk som en livshistoria eller mer episodisk om speciella typer av erfarenheter.² Berättelsens innebörd är att mottagaren ska kunna förstå vad berättaren gör och därmed också vem berättaren är.³

Avsikten med analysen är att översätta den personliga innebörden till psykologisk betydelse. Psykologisk förståelse bygger på, men är inte identisk med, självförståelse. Som psykologiskt fenomen är självförståelsen föränderlig och relativ. Föränderlig därför att den som

förstår samtidigt också skapar sig själv genom sitt talande. Relativ därför att den som talar också ingår i och talar utifrån sitt sociala sammanhang. Den psykologiska förståelsen transformerar serier av historier och aggregerar innehållet på ett sätt som balanserar de gemensamma dragen med variationen. Principerna för sådana transformationer är modeller och begrepp för att förstå utvecklingen av identitet. Det förutsätts att alla har en självuppfattning som är både reflekterad och engagerad, och som innebär att de både är unika och olika alla andra, och samtidigt är igenkännbara som kvinnor.

Berättelserna är ett nödvändigt hjälpmedel för att utveckla den teoretiska förståelsen. Mina egna föreställningar om andras erfarenheter – t ex hur det är att vara kvinnlig student, fungera som kvinnlig ledare, leva med en man som jag är rädd kan misshandla mig – måste ständigt konfronteras med utsagor från dem som har sådana erfarenheter. När jag söker efter de inre sammanhangen i deras framställningar, så försöker jag inte formulera generella lagar om hur kvinnor är. De begrepp och modeller som jag vill utveckla siktar inte mot att förutse vad kvinnor kommer att göra till skillnad från vad män kunde ha gjort, utan de ska göra det möjligt att förstå variation och förändring i hur kvinnolivet levs. Den psykologiska redogörelsen som bygger på analysen av historierna är en generalisering i så måtto som den klargör de möjligheter till samband mellan samhälleliga villkor och personlig förändring som historierna dokumenterar. Kriteriet för om en serie genomförda analyser har bidragit till att förbättra den psykologiska förståelsen, ska ses i rela-

tion till existerande begrepp och modeller inom psykologin för att förstå motsvarande fenomen.⁴ En förbättrad förståelse står inte bara i motsats till de tidigare, utan den ska idealt sett omfatta de tidigare som försök att förstå, och följaktligen kommer specificerandet av bristerna eller begränsningarna hos försöken och dokumentationen av vad som uppnås, att vara två sidor av samma sak.

Ska man svara på frågor om hur personliga förändringar och samhällsförändringar är sammankopplade för kvinnor, tjänar det inget till att söka efter feminitetens psykologiska essens som kvaliteter eller egenskaper som gör alla kvinnor lika varandra – och annorlunda än män. Att söka efter den psykologiska innebörden i feminitet med hjälp av sådana principer är inte särskilt ovanligt, men det kan inte ge svar på vår fråga. Vi vill veta hur kvinnor förändrar innebörden av att de är kvinnor för sig själv och andra, och vi vill också ta reda på hur detta sker på olika sätt för kvinnor under olika villkor och med olika intentioner. Samtidigt vill vi se den enskildas förändring i förhållande till hur de sociala förutsättningarna och de kulturella symbolsystemen i samhället är stadda i förändring, speciellt när det gäller de innebörder som direkt eller indirekt kan knytas till kön.

Vi kan emellertid inte heller ansluta oss till dem som ser betydelsen av kön bara som ytliga fenomen, som gamla missförstånd och vanor som det är fritt fram för var och en att avtala sig bort ifrån. "Själv tänker jag inte på att det är något speciellt att jag är kvinna", säger den nyanställda bankdirektören, och orden "kom ihåg att det är jag själv som bestämmer vilket slags kvinna jag vill vara" läggs i munnen på fotomodellen som gör reklam för hårschampo. Som yttranden i en historia om vem den talande är och vill vara, är det intressant att registrera att upplevelsen av att skapa sig själv utan att påverkas av normer eller stereotyper för hur kvinnor ska vara, *den* värderas högt. Den psykologiska innebörden i sådana utsagor visar ett av flera möjliga sätt på vilka kvinnor kan bearbeta den kulturella innebörden i kön för dem själva – genom försöket att få denna innebörd bekräftad av andra. Önskan om att kön inte ska spela någon roll, eller önskan om att bestämma helt själv vilken innebörd kön ska ha, är två olika strategier som kvinnor kan använda under vissa betingelser och för vissa syften. Den psykologiska förståelsen måste reda ut och koppla samman betingelserna och syftena. Min fråga är

alltså en metodfråga; vilka tillvägagångssätt bidrar till att etablera dessa sammankopplingar som psykologisk förståelse?

Skillnader mellan könen en kulturell betydelsestruktur

När en kvinna reagerar med bekräftelse eller avvisande av det hon upplever, bygger hon upp reflekterade föreställningar om vem hon är, och vem hon vill och kan vara. Det är sådana reflekterade föreställningar som hela tiden utgör grunden för nya reaktioner i form av avvisande och bekräftelse från en själv och från andra. Om det finns någonting som skiljer kvinnors reflektioner över egna och andras reaktioner från de reflektioner män kan ha så är detta givet i utgångspunkten: reflektionerna sker i förhållande till den omständigheten att jag är kvinna i motsats till man. Denna skiljelinje mellan könen följer inte av att det skulle vara vissa egenskaper som binder samman det kvinnliga könet till skillnad från det manliga könet. Tvärtom är det denna distinktion som gör att man kan fråga om några egenskaper är köns-specifika. Skiljelinjen mellan könen är en kulturell betydelsestruktur som alla människor kan värderas efter. Som svar på frågan om hurdan hon är, kommer varje enskild kvinna att kunna ställas till ansvar för vad hon har som motsvarar den ena sidan i denna distinktion.

Alla människor tar för givet att utgångspunkten för denna distinktion är två slags kroppar. De psykologiska föreställningarna om vad som är kvinnligt och vad som är manligt, framstår som en följd av att dessa två kroppar är olika, men lika fullt är förbundna med varandra på ett sätt som gör att den ena sorten ses i ljuset av den andra. Eftersom kvinnor och män upplever sig som olika och samtidigt sammanbundna på sätt som de har svårt att beskriva, ligger det nära till att betrakta denna könsskillnad som om den tydde på ett "något". Detta något är inne i kroppen och mer än bara kroppen. Det får en manlig och en kvinnlig sida, och utrustas med motsatta krafter och egenskaper. Kvinnor och män, flickor och pojkar, placeras på var sin sida av denna motsättning när de skapar sig själva genom reflektion över vem de är och kan vara. Förmågan till reflektion, som ju ligger till grund för formandet av självet och finns hos människor av bägge könen, används till att skapa de två könen som olika. Identitet kommer i

två utgåvor, som kvinna respektive man.

I kulturen är det en självklarhet att det finns "något" feminint och "något" maskulint som är placerat i kroppen, och som är mer än den kvinnlighet eller manlighet kroppen kan visa upp. Detta har också tagits som en självklar utgångspunkt i psykologiska modeller för utvecklingen av könsidentitet. Konventionellt psykologiskt tänkande baserar sig på ett könsneutralt begrepp om identitet, som tudelade kroppar och vissa tudelade psykiska funktioner som bor i kropparna, präglar i två utgåvor. Utifrån ett sådant sätt att tänka är psykologins uppgift att skilja mellan de sidor hos kvinnors och mäns beteende som präglas av samhälleliga krav och förväntningar på de två könen, och de sidor som styrs av könets inneboende olikheter och följaktligen bidrar till deras identitet. Det är denna föreställning om två sorters "något" som ifrågasätts av feministisk teori om identitetsutveckling (Butler 1990a). Psykologin har försökt att bestämma det säregna hos kvinnor i psykologisk bemärkelse, medan feministisk psykologi är ett uppror å kvinnors vägnar mot att definieras på detta sätt. Det är därför feministisk psykologi sätter frågetecknen inför hur föreställningarna om identitet har byggts upp i kulturen och i psykologin.

Utifrån gängse konventioner för hur man studerar identitetsutveckling, ska empiri samlas in som ett hjälpmedel för att skriva två allmängiltiga historier, den om pojkarnas väg till man och den om flickornas väg till kvinna (Nielsen & Rudberg 1989). Ett feministiskt perspektiv på könsidentitet studerar inte bara vad som karakteriserar kvinnors utvecklingshistorier, utan det studerar de tillvägagångssätt som används för att sammanställa dem till generell kunskap (Smith 1991). Ambitionen är inte bara att skapa ny och annorlunda kunskap om kvinnor, utan också att utsätta begreppen för identitet och utveckling för kritisk granskning. Kvinnorna berättar sina historier för att visa vem de är, och feministiska psykologer analyserar historierna på sätt som lyfter fram och avslöjar sådant som vanligtvis tas för givet i de procedurer som används för att utveckla modeller och definiera begrepp som könsneutrala (Haavind 1988).

En psykologi som utforskar ett brett och varierat spektrum av kvinnors historier om sina erfarenheter, bidrar därför till en dubbelsidig förändring inom sin disciplin; bättre förståelse av variation och förändring i kvinnors liv och

bättre begrepp och modeller för att förstå variation och förändring (Smith 1989).

De historier som berättas kan inte analyseras utifrån fasta kriterier för vad som är kvinnlig identitet, och inte heller efter fasta kriterier för i vilken ordningsföljd förändringarna ska ske för att det ska innebära personlig utveckling. Det kvinnliga självet har inte någon speciell kärnbetydelse som binder samman alla kvinnor i en upplevelse av likhet med kvinnor och olikhet med män. Det reflekterade självet är svaret på frågan om vem jag är, och om hur jag hänger ihop även när jag uppträder olika och varierande efter omständigheterna. Upplevelsen av att jag har en kärna pekar inte på någon speciell innebörd som kan formuleras med hänvisning till kön, inte för kvinnor, och inte heller just för mig.

Å andra sidan innebär denna öppna och flytande inställning till vilka betydelser distinktionen mellan könen kan anta och var dessa betydelser befinner sig, inte någon total relativisering. Det finns studier av kvinnors berättelser som illustrerar att det kan finnas vissa innebörder som visar sig vara viktiga för kvinnor som har något gemensamt. Och på samma sätt finns det studier som visar att för kvinnor som delar vissa villkor eller erfarenheter, så finns det inte något helt obegränsat antal betydelser som det står var och en fritt att kräva bekräftelse för från andra.

Löpande förhandlingar i det sociala samspelet

För att förstå förändringar och variationer i vad det kan betyda att vara kvinna, är det praktiskt att studera kön som ett betydelseinnehåll som är föremål för löpande förhandlingar i det sociala samspelet. Eftersom indelningen i två slags kön anses gälla för alla som grundläggande för frågan om vem man är och kan vara, utrustas alla med en potentiell femininitet och maskulinitet som de är förpliktigade att fylla med ett eller annat, och som de i sin tur kommer att värderas efter. Alla måste därför på ett eller annat sätt delta i sådana förhandlingar om omfattande likhet och jämbördighet mellan kvinnor och män. Därför kommer de att hävda att en analys som kan bidra till förbättring av kvinnors situation, måste knyta något *positivt* annorlunda till kvinnorna som kvinnlighet.

Det är ett ofta uttalat ideal att de modeller och begrepp som används för att analysera den

*Anita Wohlén: Budbärare. Akryl på duk. Tillhör Västerbottens läns landsting.
Foto: Anders Eliasson.*

psykologiska relevansen av det människor berättar, ska vara neutrala med avseende på kön. Neutralitet är kännetecknande för modern empirisk samhällsvetenskap, och ska säkerställa oberoende mellan forskaren och det utforskade fenomenet och skapa öppenhet för oväntade resultat (Keller 1985). Utifrån detta ideal överlåter man till empirin att berätta om det finns några skillnader mellan kvinnor och män. Den föreskrivna analytiska metoden består av två steg; först definierar man det fenomen som ska utforskas på ett så abstrakt sätt att det omfattar bägge könen, och sedan jämför man kvinnor och män genom att grupper av kvinnor och män beskrivs och jämförs i förhållande till detta abstrakta begrepp.

Denna tvåledade konvention uppfattar jag som förrädisk och vilseledande. Detta kan säkert uppfattas som paradoxalt av somliga. Utrustad med denna analytiska konvention har den moderna empiriskt grundade psykologin ogiltigförklarat en rad ogrundade föreställningar i kulturen – men också i vetenskaper som filosofi, biologi och psykologi – om kvinnors särart ifråga om egenskaper och förmågor som i sin tur förklarade deras underlägsenhet. Resultatet har använts för att dokumentera att kvinnor psykologiskt sett har förmågor och förutsättningar att klara en mängd uppgifter som de i kulturen har utestängts från. Varför inte fortsätta längs en så lovande väg?

Därför att det gång på gång har visats att de abstrakta begreppen inte är könsneutrala i sin användning (Haavind 1988). Premissen att könsdelade symbolsystem har utrotats ur det vetenskapliga tänkandet är inte hållbar (Haavind 1989). De psykologiska begreppen för människors individualitet och utveckling favoriserar den typ av oberoende och makt som eftersträvas av män som uttryck för maskulinitet, och ett beroende av kvinnors underordning är den outtalade förutsättningen för denna form av autonomi (Haavind 1988). Samhällsvetenskapliga definitioner av arbete, omsorg, samhällsklass, rättvisa och politik – för att bara nämna några – är utformade på sätt som har inbyggda betydelser av kön (Acker 1988; Dahl 1985; Leira 1989; Pateman 1988; Wærness 1982). Det gäller också för mer psykologiska begrepp som moralutveckling och personlighet (Butler 1990, Ferguson 1989; Gilligan 1983). Det kvinnor gör och det kvinnor säger, faller på sätt och vis utanför och blir svårt att förstå, annat än som orsakat av något hos kvinnor (Jaggar 1989). Män

blir allmänna och kvinnor blir specifika. Det rör sig alltså om en neutralitetsillusion.

Utrustad med denna illusion hamnar forskaren i nästa omgång i könsskillnadsfällan. För när kvinnor jämförs med män – eller män med kvinnor – så placeras de automatiskt in i sitt sociala sammanhang som om de stod sida vid sida. Samhället framställs som något kvinnor och män möter skuldra vid skuldra som om de var och en i sin utveckling hade gemensamma intressen och för övrigt utvecklade sig oberoende av varandra. I verkligheten möter kvinnor och män varandra när de möter samhället, och alla sociala arenor är arrangerade så att kvinnorna och männen har olika intressen av varandras utveckling. När man bara jämför kvinnorna med männen, blir det omöjligt att ta ställning till om dessa intressen är motstridande, så att kvinnor relativt sett blir underordnade män, eller om de passar ihop som hand i handske därför att kvinnor är annorlunda än män.

När utgångspunkten ska vara neutral, och jämförelser mellan kvinnor och män är den enda vetenskapligt accepterade metoden för att analysera betydelsen av kön, så blir det tolkningen av innehållet i sådana skillnader som visar vilken innebörd kön kan ha. Där sådana skillnader inte kan dokumenteras, blir konklusionen att kön inte har någon betydelse. Betydelsen av kön knyts till personer och kan variera från stor till liten eller ingen alls. Också detta tillskrivande av egenskaper blir en fälla för den teoretiska förståelsen, för de betydelser som kön kan anta begränsas av metoden på sätt som inte är synliggjorda, och därför inte heller värderade. Betydelsen av kön likställs med egenskaper som förekommer oftare bland personer av det ena könet, när man har korrigerat för alla andra skillnader mellan grupperna. Här är det inte tal om att utforska kön som ett kulturellt system av innebörder. Det förutsätts rätt och slätt att femininitet är en abstrakt essens som i sin konkreta form dyker upp oftare som egenskaper hos kvinnor, medan motsatsen till denna essens oftare dyker upp hos män. Kön har blivit ett "något" som i verklig bemärkelse har sitt säte i personer.

Man kommer inte ur denna fälla om man försöker ersätta de negativa essenser som kultur och vetenskap har placerat hos kvinnor, med mer positiva essenser. Det är begripligt att forskning som pekar på positiva egenskaper hos kvinnor väcker begeistring hos kvinnor som

gör uppror mot kulturell nedvärdering. Könet finns emellertid inte som en tudelad essens hos människorna, utan som innebörder för dem och mellan dem. Vill vi förstå varför det är så att kvinnor inte bara har kön, utan skapar sig till bekönade individer, så måste vi analysera hur de ingår i och bearbetar makten och splittringen så som de möter den i sina samhälleliga sammanhang. När det första steget i det analytiska tillvägagångssättet är könsspecifikt, så kan nästa steg bli att studera den mångfald av sådana innebörder som kan framställas mellan människor i deras handlingar.

Ett exempel kan illustrera vilken skillnad det gör om den analytiska konventionen är könsspecifik eller könsneutral när man söker efter den psykologiska innebörden i vad kvinnor berättar. Den amerikanska psykologen Carol Gilligan blev känd långt utanför psykologkretsar för sina studier av moraliska dilemman i kvinnolivet (1983). Hon dokumenterade hur psykologiska modeller för moralutveckling nedvärderade och uteslöt den moraliska förståelse som hon fann när hon bad flickor och kvinnor kommentera och bedöma historier om personer som stod inför moraliska dilemman. Den typ av moralisk lösning som rangordnades som mest utvecklad i modellen, var den som definerade rättigheter för oberoende individer och gav ett principiellt försvar för frihet som inte drabbar andra som en begränsning. Kvinnorna och flickorna kunde i de aktuella dilemmana avvisa sådana lösningar som olämpliga. De framhävde de specifika möjligheter som de såg i just denna historia för att ändra andras förståelse och därmed förhållandet mellan dem som var involverade. Den fråga som kvinnorna ställde sig var inte om det var fel eller rätt att stjäla en medicin som kunde rädda en annans liv, utan hur man kan få en apotekare att förstå att han måste vara villig att släppa ifrån sig den nödvändiga medicinen. Försöken att öka andras ansvar var inriktade mot att finna en gemensam balansering av ansvaret för sig själv och andra.

Tyvårr har Gilligans resultat först och främst tolkats som att de visar att kvinnor har andra egenskaper och intressen än män – något som inte har bekräftats i senare undersökningar (Skoe 1991). Än en gång likställs betydelsen av kön med en eventuell skillnad vid en jämförelse. Det stora intresse som Gilligans forskning har mött, förutsätter oreflekterat att vetenskaplig beviskraft är det samma som empirisk doku-

mentation av allmängiltiga skillnader mellan kvinnor och män. Det Gilligan fann genom att lyssna på kvinnor, och aktivt söka efter "en annan röst", var att det psykologiska moralbegreppet var könsdelat – uppdelat och hierarkiskt så att frihet blev avgränsat från ansvar. Detta är ett begrepp som tjänar till att underkänna erfarenheter från den typ av position som kvinnor ofta innehar. I och med att det relativa och mångfacetterade i moraliskt tänkande hade påpekats genom Gilligans intervjuer med kvinnor, är det under vissa betingelser fullt möjligt att finna ansvarsmoral också hos män som berättar om sig själva (Skoe 1991; Lott 1990). Metoden består i att ta sin utgångspunkt i kvinnors erfarenheter och ge dem giltighet för utvecklingen av förståelsemodeller och begrepp (Smith 1987; Haavind 1987b).

Analytisk modell för studiet av kön som makt och splittring

Då jag bad småbarnsmödrar berätta om rutiner och episoder ur sitt vardagsliv (Haavind 1982; 1984b; 1987b), var syftet att förstå hur de som kvinnor gick ihop med män i par för att bekräfta varandra som kvinna respektive man på ett sätt som både återskapade honom i den dominerande positionen och henne i den underordnade. Det jag såg var hur maktförhållandet förvandlades till ett förhållande som var definerat av en mans och en kvinnas ansträngningar för att enas om vad som är kärlek, lojalitet och praktiska hänsynstaganden i deras liv. Enkla föreställningar om att arbetsdelningen mellan kvinnor och män har skapats av en omvärld som inte är inrättad utifrån att kvinnor har avlönat arbete, ifrågasattes genom att visa hur hennes intentioner gentemot honom och hans gentemot henne stod i ett dynamiskt förhållande till varandra, där hon fick ansvar för andra och inrättade sina preferenser efter hans (Andenæs & Haavind 1990; Haavind 1984).

Syftet med undersökningen av småbarnsmödrarna var också att förstå hur inte bara de små barnen, utan också kvinnorna förändrade sig som en följd av samspelet i förhållandet mellan mor och barn. Då kom enkla föreställningar om att kvaliteten på barns omsorg kan värderas efter i vilken grad barnens behov tillfredsställs, att bli ifrågasatta. Det skedde genom att jag försökte lyssna till och förstå mödrarnas föreställningar om utveckling. Jag såg hur deras förstå-

else av vem barnet är, uttrycks genom en avvägd och erfarenhetsbaserad fördelning av egna förväntningar om å ena sidan barnets motivation att bli större, och å andra sidan deras eget ansvar för att tillrättalägga förändringarna. När jag avstod från att värdera mödrarna efter en abstrakt "kapacitet att ge sina barn det som forskarna menar att de behöver", kunde jag förstå dem som utforskare och skapare av sociala verkligheter för sig och sina barn. Mödrarnas sociala praxis blev förstådd utifrån den betydelse den hade för att upprätta sociala sammanhang både för dem själva och för andra. Samtidigt blev det tydligt att det är ett kännetecken hos dessa sammanhang att de avskiljs och nedvärderas i förhållande till annan verksamhet (Haavind 1987b).

Dessa analyser av kvinnornas förhållande till sina äkta män och till sina barn gav en bild av vad moderna kvinnor har ställts inför, vad de försökte skapa och hur de förstått sig själva. Analyserna utgjorde emellertid också en utmaning av de etablerade konventionerna för att förstå samspelet mellan makar och förhållandet mellan mor och barn. Det påvisades varför det är tendentiöst att jämställa kvinnors position i äktenskapet med mäns. Personernas handlingar blir begripliga först när man förutsätter att de står ansikte mot ansikte med varandra som kvinna respektive man. Det påvisades också varför det är begränsande att värdera förhållandet mellan mor och barn efter hur modern tillfredsställer de behov som forskaren placerar in i barnet som en utgåva av den abstrakta kategorin barn. Barns utveckling blir begriplig först när man förutsätter att den som lever med barnet också kontinuerligt utforskar förbindelserna mellan barnet och omgivningarna, och som en följd av detta inte bara förändrar barnet, utan samtidigt sig själv (Haavind 1987a).

En historia med ett kvinnligt berättande subjekt är en version av hur den kulturella betydelsen av kön blir konstituerande för vad ett reflekterat själv är. När forskaren analyserar många historier, och alltså betraktar kön som bearbetning av makt och splittring, går det att klarlägga hur variationer och förändringar i självförståelse följer samma underliggande mönster eller kod. När identitetsskapandets utmaning eller uppgift kommer i två utgåvor efter kön, beror det på den kulturella konstruktionen av identitet som könsdelad.

Psykologisk identitet innebär upplevelser av enhet och sammanhang hos den enskilda per-

sonen, på ett sätt som gör denna olik alla andra, men samtidigt begriplig för andra. Hur kan vi dela och bekräfta uppfattningar om att vi är sammanhängande och hela i vårt varierande handlande och våra skiftande uttryckssätt?

Utgår vi från att kön som splittring och makt också är verksamt i definitionen av vetenskapliga begrepp, får forskare inte förutsätta att de är objektiva i förhållande till kvinnor, utan söka efter kvinnors subjektivitet. Det kräver ett aktivt sökande efter rösten i alla de historier kvinnor berättar. Då frågas det inte efter hurdan hon är och vad det kan bero på, utan vad hon står eller har stått inför, och vad hon försöker eller försökte att åstadkomma. Då kommer reflekterade och systematiska försök att skriva kvinnors historier om sina liv inte bara att aggregera kunskap om kvinnor, utan samtidigt tjäna till att avslöja karakteristika hos de ämnesmässiga konventionerna (Smith 1987; 1989). Arbetet blir ett led i den vetenskapliga självkorrektionen.

Denna rekommendation om att kvinnors historier ska skrivas in i den psykologiska förståelsen genom procedurer som tar reflekterad ställning till hur betydelsen av kön framstår som splittring och hanteras som ett maktförhållande, har inte kommit fram genom att den talande i de historier jag har arbetat med, själv har förklarat sina handlingar med hänvisning till sig själv som en förtryckt person. "Att känna sig förtryckt" är ett möjligt, men långt ifrån det enda, sättet att placera in sig själv i sitt sociala sammanhang. Betydelsen av kön är ju sådan att det är mer näraliggande i många sammanhang "att känna sig som kvinna".

Analysen tar sikte på att förstå hur mina uppfattningar om vem jag är och vad som är möjligt och önskvärt för mig, skapas med hjälp av en könsdelad kod. Detta är en analytisk fråga, och det är inte den frågan som har ställts till kvinnorna som har berättat historier ur sitt liv. De analytiska frågorna är redskap för att se många historier i sammanhang, och finna de typiska förbindelserna mellan handlingssätt och självuppfattningar hos kvinnor som befinner sig i likartade sociala sammanhang eller som på andra sätt har viktiga gemensamma erfarenheter. Betydelsen av kön kan vara, men behöver inte alls vara, tema för samtalen med den enskilda kvinnan. Som jag skrev inledningsvis, ombeds hon att berätta om sina erfarenheter så som hon ger dem innebörd för sig själv, och så att den som frågar kan förstå vem hon är. For-

skaren är en som gärna vill dela hennes upplevelse av vad hon ställdes inför och vad hon försökte åstadkomma.

Men hur ska man hitta vägen och sambandet från den enskildas samhälleliga inplacering och till vem den enskilda är? Som Harriet Bjerrum Nielsen har påpekat, har man förlorat psykologins krav på kunskap om man bara försöker att förstå personer som ett resultat av de omständigheter de utsätts för (1986). Vissa kanske kan tro att poängen med att förutsätta att kvinnor är förtryckta, är att de kan förstås som att de blir det andra som har makt över dem, gör dem till. Samhällsforskarnas kunskaper om samhälleliga och kulturella förhållanden, och deras systematiska sökande efter och hänsynstagande till hur de blir relevanta för grupper av kvinnor, är emellertid bara det första fokus av fyra i en analytisk modell för att förstå variation och gemensamma drag i hur kvinnor utvecklas.

Det finns en tänkt rörelse fram och tillbaka mellan fyra steg eller fyra aspekter av historierna:

- *De sociala och kulturella villkoren* så som de upplevs och förstås av berättaren som relevanta för henne.
- *De aktuella relationerna* till andra män och till andra kvinnor, med tonvikt på hur man själv och andra är involverade.
- *Egna specifika intentioner* och därpå följande handlingsmönster i riktning mot utnyttjande, motarbetande, undvikande, prestationer, resignation i förhållande till andra.
- *Möjligheter och begränsningar* för att framstå som kvinna för sig själv och andra på sätt som är **giltiga uttryck för vem man är och som vinner andras bekräftelse**.

De frågor som ställs till kvinnorna, eller rätare sagt det utrymme för att berätta som byggs upp genom samtalen, bör kunna omfatta alla dessa fyra aspekter, inte enbart som åtskilda aspekter, utan som sammanvävda på det sätt de är det för den som berättar. Varje steg i analysen förutsätter att betydelsen av kön finns som makt och uppdelning.

De kulturella villkoren innehåller en kod om kön för uppsplittring i samhälleliga institutioner och arbetsuppgifter, med värdetillskrivning eller kontroll till den maskulina sidan. I de aktuella relationerna möter kvinnorna män och kvinnor, och de kan tillsammans eller var

för sig fullfölja eller motarbeta betydelsen av maskulinitet som dominans och femininitet som underordning. Egna och andras intentioner och ansvar kommer att tolkas inom en sådan ram, på så sätt att kvinnors och mäns vägar till bekräftelse som personer blir beroende av varandra på sätt som både förutsätter och utnyttjar olikhet och makt. Likhet som det som skapar grunden för ömsesidighet, kan uppnås på vissa villkor. Det är emellertid dessa villkor för ömsesidig bekräftelse som är olika för kvinnor och män.

Dynamiken i analysarbetet ligger i förhållandet mellan å ena sidan de frågor vi har ställt till kvinnor för att få höra deras historier, och å andra sidan de frågor vi ställer till historierna för att utveckla begrepp och modeller om betydelsen av kön. Den psykologiska relevansen hos det som olika kvinnor berättar om händelser de har deltagit i, om sitt förhållande till andra och om vad de ger betydelse i sitt eget liv på vägen fram till den position och de tillstånd de nu ser sig i, lyfts fram med hjälp av analytiska frågor. Det är just de analytiska frågorna som är oprecisa i förväg, men som slipas till genom systematisk genomgång av kvinnornas berättelser, på ett sådant sätt att svaren på de analytiska frågorna blir bättre begrepp och modeller för att förstå kvinnors utvecklingsmöjligheter i ett samhälle i förändring. Frågorna får därmed sitt giltighetsområde utvidgat. Syftet är att de ska användas till att analysera ständigt nya och annorlunda historier.

I det som följer ska jag tala litet om hur jag har funnit det användbart att specificera de analytiska frågorna för vart och ett av de fyra fokus som analysen bör omfatta.

Sociala och kulturella villkor

När man står inför en ny berättelse, så är den inte bara ny därför att den har ett faktiskt innehåll och är skapad av en annan som ett led i dennes subjektiva sätt att handskas med tillvaron. Den är också ny när den ställer forskaren inför en ny typ av samhälleliga villkor eller en ny typ av betydelsefulla erfarenheter som genom analysen kan förstås i samband med andra villkor och erfarenheter som har analyserats tidigare. Som samhällsforskare vet vi redan mycket om hur samhällsförhållandena är könsdelade. Vi känner till huvuddragen i arbetsdelning och maktförhållanden i det stora sy-

stemet, men söker i berättelserna efter både variation och gemensamma drag i de sociala villkor den enskilda står inför (Hirdman 1988, Pateman 1988). I analysen kan man utnyttja det försprånget att man redan känner till förbindelselinjerna mellan samhällsliga villkor och individuell subjektivitet hos andra grupper av kvinnor med erfarenheter som både är annorlunda och likartade. Även om de samhällsliga villkoren långt ifrån är lika för alla kvinnor, möter varje grupp eller kategori villkor som bär budskap om deras kön, med hänvisning till det specifika i deras situation som en utgåva av det alla kvinnor ställs inför i dagens samhälle. Det betyder att vi inte har förstått särskilt mycket om vi säger att kvinnor som arbetar i primärnäringsringar lever i förhistorien, att kvinnor i välfärdsstatens omsorgsyrken bär feminina traditioner med sig, medan kvinnliga ledare är utanför och ovanför det könsdelade maktsystemet. Istället för att se till grader av modernisering, och könsdelad arbetsdelning som mindre modern, bör vi söka efter förändrade betydelser av kön. Kvinnor kommer under alla dessa olika villkor lika fullt att bli tvungna att förhålla sig till hur de möter kön som organiserande princip i världen runt dem. Hänvisningarna till kön finns inte bara runt omkring dem, de skapas av dem själva genom de verksamheter de ingår i. Kvinnorna bekräftar att de förstår hur de har placerats in i det sociala systemet, och var just de befinner sig i egenskap av kvinnor (Lindgren 1982; 1990).

Det går att göra en ganska generell beskrivning av samhällsförändringarna, och därefter analysera på vilka sätt de manifesterar sig för den kategori kvinnor som studeras (Haavind 1985). Förändringarna kan beskrivas som en rörelse:

-från ett samhälle där könssegregering var ett uttryck för den samhällsliga ordningen, till ett samhälle där integrering av könen på alla samhällslivets områden är ett uttalat ideal.

-från en kultur där mansdominans och kvinnors underordning legitimerades av synen på deras förmågor och egenskaper, till mansdominans som illegitimt och orättvist mellan grupper av män och kvinnor.

Förändringar som kan karaktäriseras genom denna rörelse har skett och pågår fortfarande. Beskrivningen pekar inte på något som redan finns eller nödvändigtvis fullföljs. I vissa sammanhang kan sådana rörelser nätt och jämnt

registreras. Detta är därför inget påstående om att all mansdominans har blivit illegitim, eller om att det inte finns motstånd mot integrering mellan kvinnor och män. Det är relativa rörelser tecknade med grova penseldrag. Beskrivningen av rörelserna ska användas som ett redskap för att värdera hur förändringen når olika kvinnor på olika sätt.

Det kan vara relevant att fråga efter vilka möjligheter och begränsningar som finns i berättelsens struktur och förlopp för att den berättande ska kunna (eller inte kunna) jämföra sig med män — och i så fall vilka män. Detta bör man i princip fråga om för varje enskild händelse som blir berättad, men särskilt för händelser där personen berättar om eget obehag därför att erfarenheterna rubbar den förståelse av omgivningen som personen dittills har baserat sig på.

Ett exempel kan belysa detta. I Birte Folgerø Johannessens intervjuer med kvinnliga ledare, förekom det i flera av intervjuerna en händelse där berättarens beteende på ett överraskande och obehagligt sätt förklarades av andra i organisationen med hänvisning till att hon var kvinna. Det betydde att hennes avsikter eller förmågor blev ifrågasatta (Johannessen 1987). När analysen av berättelserna inte fokuserar på hur de kulturella och samhällsliga villkoren är könsdelade, kommer undersökningar av kvinnliga ledare lätt att handla om huruvida kvinnor är lika bra ledare som män, eller de handlar om huruvida kvinnliga ledare står för en särpräglad och annorlunda ledarstil. I bägge fallen baseras analysen på att organisationer och ledarfunktioner är könsneutrala omständigheter, och att en undersökning kommer att kasta ljus över skillnader mellan kvinnor och män, och framför allt förklara hurdana kvinnor "är". I denna undersökning användes intervjuerna till att förstå hur de omständigheter som kvinnliga ledare mötte, gav en bättre förståelse för hur organisationerna var könsprägnade. Det som gav ledare legitimitet inför andra i en organisationshierarki, var heroiserande föreställningar om maskulinitet som nödvändig och önskvärd för makt i hela organisationen. Kvinnor som ska vara ledare får därför automatiskt det Johannessen kallar ett trovärdighetsproblem (1986). Lösningen på detta kan variera för de enskilda kvinnliga ledarna. De flesta kommer, när de ställs inför dessa villkor, att anstränga sig för att inte skilja ut sig från män, och därför genom sitt sätt att vara framhäva ledarskap som

en neutral funktion. För vissa kommer det att vara möjligt att framhäva att de har något speciellt att bidra med, även om de inte så lätt kan definiera vad detta är. De kommer i större utsträckning att framhäva ledarskap som något personligt och odefinierbart som de tror att kvinnor ofta har. Implicita normer ger ramarna för de förhandlingar kvinnor kan föra i positionen som ledare. Om man inte förstår den enskilda kvinnans uppfattningar av hurdan hon är och vill vara i ljuset av att hon arbetar för att stärka sin trovärdighet och trygga sin position, så kommer det att verka irrationellt att en kvinna hänvisar till att kvinnor inte skiljer sig från män, medan en annan just framhäver att hon har något som män saknar. Vetenskapligt är det en återvändsgränd att försöka finna om den ena eller den andra allmänt sett har rätt. Det är mer meningsfullt att studera hur det könsspecifika i ledarskapet är givet i utgångspunkten, och sedan hur denna utgångspunkt upptas och bearbetas olika av kvinnor när de skapar sig som ledare. På detta sätt skapas likheter och olikheter som sociala fenomen i förhandlingarna om hur kvinnor och män är och kan vara.

Aktuella relationer

Samhälleliga villkor framställs ofta som något fastlagt och opersonligt som föränderliga personer ställs inför. Alla möter emellertid de samhälleliga villkoren genom andra personer som handlar gentemot dem. Det är därför viktigt att analysen omfattar de aktuella relationerna som de beskrivs och karaktäriseras genom händelser där bägge parter påverkar varandra.

När relationer mellan kvinnor och män ska analyseras, är ett gott råd att söka efter den kvinnliga underordningen som någonting relativt och som något som omvandlas till frivilligt och önskat (Haavind 1982). För att få en förståelse för hur makt hanteras i förhållanden mellan två personer, är det helt otillräckligt att värdera "vem som ger sig" och vem som "får igenom sitt" i en enskild episod. Alltför ofta värderas relationer mellan kvinnor och män efter ett slags "lika mot lika"-princip. Man säger att den ena gången får han bestämma så och så, medan det en annan gång är hon som bestämmer något annat, utan att analysen innehåller någon värdering av vilka konsekvenser dessa beslut får för båda. När man ska analysera makt t ex i äktenskapsförhållanden, så behöver man

ett material som består av en serie liknande episoder från många par, eller en serie olika episoder från samma par. Då först blir det möjligt att se innebörderna i deras beslut som de aggregeras till samhälleliga konsekvenser.

Ett par säger t ex att hon begränsade sin karriär då de fick barn därför att han hade kommit längre i uppbyggandet av sin och tjänade mer än hon. Flera par har baserat sin enighet på samma grund, och för dem är det en slump att det är han som satsar sig helt på arbetet. När hon är mest hemma, så är det inte för att han ville det, utan för att hon är den som har mest lust till det. Varje par menar att det könspräglade i beslutet är en oavsiktlig konsekvens av något annat som de har lagt tonvikten på. När det emellertid dyker upp ett par där hon har kommit längre i sin karriär och tjänar bättre än han, så visar det sig att barnet i deras liv lika fullt leder till att det är hon som minskar sin yrkesinsats. Då är argumentet att de tillsammans ska se till att han också kan få bygga upp sin position gentemot arbetslivet, eftersom hennes redan är så bra (Hvistendahl 1987).

När man analyserar hur dominans och underordning hanteras i ett parförhållande, får man inte förväxla vem som har den starkaste känslan av att bli bestämd över, med en förståelse av vem som i parets historia har inrättat sig efter den andra på ett sätt som får konsekvenser för vad man själv kan göra. En man kan t ex berätta att det blir konflikter med hustrun därför att han ständigt måste böja sig för hennes önsningar. Han kan dra fram en serie av episoder som illustrerar hennes dominans. Han ber att hon ska ta hänsyn till att han vill ha lika stor frihet som hon att göra som han vill. Men om man ser på deras gemensamma historia, så finns där ett mönster av att hennes krav på honom motiveras med att de tillsammans ska klara av att etablera ett familjeliv med barn. Hans krav på henne är istället att hon ska godta att han vill göra mer som inte bidrar till familjelivet. Att hon redan har inrättat många av sina preferenser efter hans, ser ingen av dem som ett uttryck för underordning. För varken hon eller han upplever att hon har fogat sig, eftersom dessa beslut baserar sig på hennes upplevelse av ansvar för andra, och har ett mål som hon ser som gemensamt. Tvärtom är det så att just det att hon har inrättat sig på det sättet, tar han till intäkt för att hon har fått det som hon vill. Själva upplevelsen av att foga sig blir könspräglad, på samma sätt som deras viljor och

önsknings är det, när de riktas mot varandra (Haavind 1984b).

I analyser av makt i förhållandet mellan kvinnor och män är det konflikterna mellan dem som kommer i fokus. Utifrån min erfarenhet är det väl så viktigt och intressant att förstå hur enigheterna byggs upp. Med utgångspunkt i det parterna har enats om, kan man se på vilket sätt den kvinnliga och den manliga parten bidrar på olika sätt till att skapa enigheterna. För att förstå vad parterna kan enas om och bekräfta hos sig själv och den andre, är det nödvändigt att se deras inbördes förhållande i samband med deras övriga aktuella relationer. Med aktuella relationer menar jag här samtidiga lika väl som tidigare förhållanden, som alltså är aktuella i den bemärkelsen att erfarenheterna av dem har betydelse för hur en person ser sina möjligheter och begränsningar i andra relationer.

Kvinnor möter manlig dominans i många olika typer av relationer, inte bara i förhållande till en manlig partner, och inte ens bara i förhållande till män. Medan det i förhållande till partners kan vara givande att fokusera på hur enigheterna byggs upp och hur konflikter undviks, kan det i kvinnors förhållande till män som kamrater och kolleger i över- och underordnade positioner, vara mer relevant att söka efter vad som skapar kontinuitet i kontakten. Vilken slags relation är det som varar och som belönas, och vilka utvecklingsmöjligheter ger den kvinnliga och den manliga parten. Den indirekta kunskapen om vad som undviks, vad som kan leda till avbrott eller till utvecklingsmässiga begränsningar från den andra parten, berättar mer tillförlitligt om hur makt hanteras. Denna typ av analys förutsätter inte att alla kvinnor i alla sammanhang blir dominerade av alla män, utan den förutsätter att i alla verkliga möten mellan kvinnor och män så är betydelsen av kön som makt något som parterna måste förhålla sig till direkt eller indirekt. Analysen kan visa att de gör detta i samförstånd eller i konflikt, och att det hela tiden rör sig om hur de motarbetar eller accepterar denna grundläggande innebörd. Även om kvinnlig underordning oftast motarbetas av kvinnorna själva, är det ingen omöjlighet för män att göra det i sina relationer till kvinnor. Text finns det vissa fäder som i sin relation till sina döttrar just visar dottern hur hon kan undgå den underordning som präglar moderns liv genom att lyfta fram och utveckla de förmågor som han ser i henne (Ødegård 1991).

Exemplet med döttrar som styrs till att se fördelarna med att bli lik sin far, illustrerar också hur förhållanden mellan kvinnor måste förstås i ljuset av att kvinnokön från början innebär underordning. Kvinnor finner i relation till varandra samstämmighet eller motsättningar i hur de förhåller sig till den manliga dominansen som de möter den i sina liv. Dottern som blir utvald av fadern, kommer lätt att känna förakt för modern som svag. Moderns bekräftelse av dottern som vill hitta sina utvecklingsmöjligheter och skapa sig en trygg position på andra sätt än hon själv, kan lätt bli ambivalent. Dottern tror inte att det finns krav på samhällelig underordning av kvinnor, utan bara svaga och starka kvinnor, medan moderns styrka baserar sig på att hon genom att tåla och hårda ut förtjänar underordningens belöningar i form av lojalitet och hängivenhet och trygghet. Analysens mål är inte att finna gemensamma drag hos alla kvinnor, utan just att se hur kvinnor är olika, och hur olika kvinnor är relaterade till varandra just genom sina olikheter (Haavind 1984c).

Specifika intentioner

Samhälleliga villkor bearbetas i aktuella relationer till andra personer, och det sker på sätt som skapar riktlinjer inför framtiden. Ska man analysera om och hur en kvinna motarbetar manlig dominans i den form hon möter den, så tjänar det inget till att använda forskarens standarder för vad hon borde göra. Man måste försöka skapa sig föreställningar om vad hon har för avsikter. Man kan fråga direkt om vad hon försöker åstadkomma, men det är också möjligt att analysera hennes intentioner utifrån de handlingar hon berättar om. Berättandet innehåller oftast hållpunkter för hur hon värderar både upprepningar och variationer i det samröre hon har med andra, så att vissa utfall blir som väntat, andra blir besvikelser, och åter andra framstår för henne som något önskvärt som hon har uppnått. Intentionerna byggs upp över tid och blir relativa i förhållande till de möjligheter hon ser. Hon skapar sig genom att göra *sina* erfarenheter till *sina* möjligheter.

För att utveckla psykologisk kunskap om kvinnors utvecklingsmöjligheter är det faktiskt nödvändigt med en medveten ansträngning i riktning mot könsspecificitet, så att olika kvinnors specifika intentioner kan utforskas. Alltför ofta baserar sig psykologiska analyser av hur kvin-

nor är som personer, på en tillämpat neutral värdering av om det de *gör* är konsistent eller inkonsistent. Den könsneutrala värderingen tar inte hänsyn till att kvinnorna bearbetar manlig dominans, och har därför mäns handlingssätt som implicit standard. Den psykologiska facklitteraturen är full av exempel på hur kvinnor tilldelas irrationalitet och psykopatologi genom att deras intentioner inte bekräftas.

Ett illustrativt exempel är berättelser från kvinnor som lever med män som misshandlar dem. Den närliggande frågan om varför hon inte bara går, tar för givet att det är det som är hennes intention. När den empiriska observationen säger oss att många kvinnor "stannar", så kommer det den enskilda kvinnan att framstå som svag eller irrationell (Haavind 1982). Det som analyseras är inte vad hon försöker åstadkomma, utan vad som gör det begripligt att en man kan komma att misshandla henne. I värsta fall blir kvinnorna analyserade som antingen provocerande, inkompetenta eller för kompetenta (Bergman 1987). Ramen för denna analys är synbarligen könsneutral; äktenskapet är ett ömsesidigt avtal mellan två oberoende personer och det kan brytas av den som inte uppnår den önskade formen av ömsesidighet. Denna ram används emellertid bara för förståelsen av hennes handlingar, och implicit är ramen tudelad. När hans handlingar ska förstås, så är äktenskapet ett arrangemang där han ska få den dominerande position som passar för honom. Får han inte det, är det rimligt att han blir kränkt och rasande.

Ska man göra en alternativ analys av vem det är som vänder tillbaka till en man som har misshandlat henne, så är det inte tillräckligt att söka förklaringar som t ex ekonomiskt beroende eller bristande socialt stöd. Då står föreställningen orubbad om vilken handling som skulle ha varit den riktiga, om hon bara hade haft förmågan till den. En analys som söker efter kvinnornas intentioner, kommer att höra hur de blir sårade och rädda, och att de försöker, men inte vet om de kan hindra att det upprepar sig (Araldsen & Clasen 1983). Kön som splittning och makt kan lätt kännas igen i de omständigheter som leder till att mäns våldsamma maktutövning upprepas mot kvinnor i äktenskapsförhållanden. Det är oförenligt med de kulturella föreställningarna om vad kärlek och äktenskap är. När det ändå sker, så utgör det ett hot mot äktenskapet, och är samtidigt både en manifestation av hans makt och en social de-

gradering av honom (Hydén 1992). Vem hon är och vilka möjligheter hon har att åstadkomma en förändring, följer av hur den könsdelade koden utformar parternas intentioner mot varandra. Det är kvinnans ansvar att han ska förstå att det inte kan fortsätta på det sättet, och hennes upplevelse av att bägges reaktioner på våldet tyder på ett gemensamt arbete i riktning mot försoning och förbättring, som ger berättelserna deras inre sammanhang. Hon är kanske den enda som kan få honom att förstå att det inte kan få vara så, och hon får en speciell betydelse som den som kan hjälpa honom (Hydén 1992). Ett eventuellt beslut att lämna mannen är bara en av många möjligheter som varje kvinna ser, och alla möjligheterna innebär en avvägning av hänsynen till sig själv och den andre. Ett eget beslut om att gå är absolut inte något enkelt. Det visar sig att beslutet och genomförandet av det har vissa karakteristiska kännetecken som handlingar inplacerade i en utvecklingshistoria. Beslutet blir hennes eget och genomförbart för henne när det tar tillräcklig hänsyn till det meningsfulla också i de ansträngningar som har varit förgäves (Araldsen & Clasen 1983; Araldsen 1991).

För att finna variationerna och förändringarna i intentionerna förutsätter jag att alla hennes intentioner kan sökas i ett schema för hur hon tar på sig ansvar eller föröker att avgränsa sig från ansvar i sina relationer till dem hon vänder sig till. Femininitet som underordning lägger på kvinnor ett ökat ansvar för de egna handlingarnas konsekvenser för andra. Utan en medveten fokusering på manlig dominans som ansvarsbefrielse, blir psykologiska analyser av interaktion alltför lätt en passiv upprepning av kulturens tolkningar inom en könsdelad ram. Psykologisk förståelse av parrelationer är oftast inriktad på hans intentioner och hennes ansvar, så att hennes intentioner och hans ansvar omärkligt bortses ifrån. Ett snett fokus kan framställas som ett neutralt försök att förstå bägge parter (Thoresen & Lindvåg 1990). Frågan om vilket tillstånd hon befinner sig i, kommer utan vidare att besvaras med att det motsvarar det tillstånd hennes handlingar skapar i andra. Samtidigt blir hans handlingar lika självklart förstådda i ljuset av hur det är för honom att utföra dem, alltså vilka tillstånd de skapar i honom själv. Ett sådant tolkningsschema är implicit könsdelat. När det används med par där han misshandlar henne, blir förståelsen av hans våldshandling att den utlöses av hennes

tjat och leder till att han blir förtvivlad (Lane & Russell). "Tjaget" negligerar hennes intention och bekräftar hans tillstånd, och förtvivlan bekräftar hans tillstånd, negligerar hennes ångest, pekar på hennes ansvar för att förstå honom, och reducerar hans ansvar för henne. Den förståelsen ger honom ett dåligt uttryck för sig själv, och placerar ett omöjligt ansvar hos henne.

I stället för att den vetenskapliga analysen omärkligt och automatiskt ska följa de könsdelade koderna i kulturen, kan dessa koder lyftas fram som hjälpmedel i ett analytiskt schema för ett könsdelat begrepp om personlig intentionellitet.

Giltiga uttryck...

En kvinna uppfattas som tjatig om hon vill hindra sin man från att ta den första av många drinkar på lördagskvällen, och därmed skydda både sig själv och honom mot risken att han senare slår henne⁵. Han tycker att hon försöker bestämma om han förtjänar en drink, och uppfattar hennes omtanke som misstro. Hon kan i samspelet ta hänsyn till detta eller föra en kamp om vad hennes och hans handlingar ska betyda. Det vidare förloppet kommer att visa vad som blir de giltiga uttrycken för vilka de är, var för sig och tillsammans. Avsikten var att det giltiga uttrycket för deras äktenskap skulle vara en trevlig lördagskväll i hemmet. Det är dessa båda försöker åstadkomma, och det blir konflikt om vem som förstör denna möjlighet, och hur den som gör det ska karakteriseras som person. Konflikten har skapats av "något", som omväxlande kan beskrivas som en ren bagatell eller som något förfärligt som kryper in i ryggmärgen och styr vad man gör på ödesdigra sätt.

Exemplet illustrerar varför det inte är tillräckligt att söka efter de handlandes intentioner. Det är också nödvändigt att fokusera på den innebörd handlingarna får och om de kan bli giltiga eller ogiltiga uttryck för vem den handlande är. Detta "något" som både är rena bagateller och som gör människorna till marionetter i klorna på krafter som de inte förstår, känner vi igen inte bara från historier om kvinnor som försöker att förstå varför mannen som älskar henne, kan komma att misshandla henne. Vi känner också igen det från diskussionerna om hur de samhälleliga villkoren för att leva som man och som kvinna har förändrats. Det är lätt att peka på de stora förändringarna. Men

det kan vara lika rätt att säga att det mesta egentligen är som förut. Det som hindrar integrationen av kvinnor och män på alla samhällslivets områden, är synbarligen inget annat än några gamla traditioner som successivt viker undan. När en förändring som de flesta sluter upp bakom, likafullt inte går fortare och inte har kommit längre, så måste det vara krafterna som sitter i ryggmärgen på kvinnor och män och hindrar dem att komma dit de vill – till likalön och trevliga lördagskvällar.

I historierna från den enskilda kvinnan vill forskaren kunna söka fram dessa krafter som den könsdelade koden som bekräftar eller avfärdar samband mellan intentioner och uttryckssätt. Historierna innehåller budskap om hur denna förbindelse blir giltig eller ogiltig på olika sätt för kvinnor och för män. Betydelsen av kön är som en ram för tolkningen av hans och hennes handlingar (Haavind 1985). Samma handling får inte nödvändigtvis samma betydelse när den utförs av en man eller en kvinna.

Tone Ødegård har i sina analyser av kvinnors livshistorier pekat på att kulturens utrymme för giltiga uttryck för att vara kvinna kan avgränsas ytterligare till hennes älskansvärdhet och hennes respektabilitet (Ødegård 1991). Hon visar också hur mångfalden av historier från kvinnor i varje enskild version ändå har något gemensamt. Det är att värderingen av hennes älskansvärdhet som kvinna så ofta står i motsättning till värderingen av hennes respektabilitet, och att hon i sin utveckling genom livet försöker att uppnå kontroll över det egna livet på ett sätt som blir kringskuret och begränsat av andras villighet att bekräfta henne som älskansvärd. Det är detta som är både bagatellen och den stora osynliga kraften, för det är älskansvärdhet hon strävar efter. Världighet och skam är existentiella krafter i människors styrning av sina liv och blir det därför också i deras självförståelse.

Birte Folgerø Johannessen närmar sig samma fråga om hur kvinnor finner giltiga uttryck för sina intentioner, och självklart också får sina intentioner formade av vad som kan bli giltigt, när hon har studerat vad som kännetecknar historierna från de relativt få kvinnor som har gjort det som alla kvinnor i princip har möjlighet till – att bli ledare i arbetsorganisationer (Johannessen, 1986; 1987). De flesta av kvinnorna försöker själva att hålla betydelsen av att de är kvinnor utanför när de ska förklara

hur de har blivit ledare och särskilt när de ska bedöma hurdana de är som ledare. De strävar efter könsneutralitet i sin självförståelse, och de ser sig själva som ledare och som kvinna som två separata delar. Analysen av historierna visar hur neutralisering av kön blir en möjlig strategi för att finna giltiga uttryck. Neutraliseringen blir identisk med kvinnornas uttalade intention om att bli och vara ledare, därför att det ger dem ett giltigt uttryck så att de kan vinna erkännande som ledare. En kvinnlig ledare måste få omgivningen att betrakta henne som någon som klarar sådant som vanligen tillskrivs män. Den kod som ligger bakom, formulerar Johannessen sålunda: det som för kvinnor är en ära, är för män en skam (1989). När de kvinnliga ledarnas ansträngningar att bli bekräftade som ledare, går via att undvika att uppfattas som kvinnor, så visar det att ledningsfunktionerna inte är könsneutrala, utan är implicit maskulina. Villkoren för kvinnliga och manliga ledare är inte likadana, och de kvinnliga ledarnas historier visar hur splittringen mellan maskulinitet och femininitet och den maskulina dominansen också i detta sammanhang förvandlar innebörden av kön, från att vara ett kännetecken för hur organisationen fungerar, till att bli ett möjligt problem med och för den enskilda kvinnan (Johannessen 1988).

Min metodologiska rekommendation är att sökandet efter hur älskansvärdhet och respektabilitet byggs upp, systematiskt ska byggas in i analysen. Istället för att gå på gång leta efter samma slags resultat som redan har kommit fram i analyser av kvinnors historier, kan denna förståelse ange riktningen för de analytiska frågorna. Frågan är inte om de giltiga uttrycken är könsdelade, utan snarare hur de giltiga uttrycken är könspräglade på olika sätt för kvinnor i olika sammanhang och med olika intentioner.

Specifik förståelse och generell kunskap

Genom hela denna framställning löper en rad metodrekommendationer, och dessa vill jag nu till sist summera. Kvinnors historier – som de själva berättar dem för att andra ska förstå dem och för att kunna uttrycka vem de är – är ett lämpligt empiriskt material för att förstå kvinnors utvecklingsmöjligheter i ett samhälle där villkoren för att leva som kvinna är stadda i förändring. Kvinnors personliga historier be-

rättar om, eller pekar åtminstone på, både samhällsvillkoren i den betydelse de har för just dem, de sociala relationer de har ingått i, de specifika intentioner de har haft i vissa relationer i vissa sociala sammanhang, och några av de uttryckssätt som personerna har fått bekräftade som giltiga eller avvisade. De subjektiva sambanden mellan dessa fyra aspekter av historierna finns inbyggda i varje enskild historia. Varje historia kan analyseras och presenteras som en specifik förståelse av den kvinna det handlar om.

Denna förståelse är ingenting fast och orubbligt. Den är i förändring för henne själv och för dem hon samspelar med – inklusive forskaren. På samma sätt som villkoren, intentionerna och uttrycken är förhandlingsbara i relationerna, är också hon själv det. Analysen, som skall generalisera eller göra allmänna, de specifika historierna, förutsätter dessa löpande förhandlingar och förutsätter dessutom att de har som ett löpande sidotema vad hennes och andras kön skall och kan betyda.

Rekommendationen om att fokusera på villkor, relationer, intentioner och uttryck, blir till en fyrdelad modell för att beskriva de subjektiva sambanden i det enskilda fallet. Kunskapen om varje enskild person kan aggregeras till psykologisk kunskap om utveckling och identitet hos kvinnor. Resultatet blir emellertid inte en normativ beskrivning av kvinnoidentitet. Tvärtom är avsikten att relativisera den psykologiska kunskapen om kvinnor. Studier av olika strategiskt utvalda grupper av kvinnor söker både efter det särskilda i deras sätt att binda samman villkor, intentioner och uttryck på i relationer, och hur de själva förhåller sig till denna sammanknytning. På detta sätt kan analyser av empiriskt material ge många uppsättningar av olika tillståndsbilder. Resultaten kan berätta om hur det är att vara småbarnsmor i ett modernt samhälle, hur det är att vara ung kvinna i en mansdominerad utbildning, hur det är att vara kvinnlig ledare i offentlig och privat förvaltning, hur det är att leva med en man som misshandlar en, hur det är att vara kvinnlig elitidrottsutövare o s v, o s v.

Det är för att skapa denna typ av kunskap som jag rekommenderar att analysen ska vara köns-specifik. I denna rekommendation ligger det både ett avisande av de könsneutrala analytiska konventionerna och ett påstående om att kön alltid och med nödvändighet handlar om makt och splittring. De könsneutrala analytiska

konventionerna avisas som instrument för att skapa kunskap om tillståndet och möjligheterna för olika grupper av kvinnor, därför att de baseras på outtalade och olämpliga uppfattningar om vad kön betyder. När betydelsen av kön inte är inbyggd i de analytiska frågorna, så kommer betydelsen av kön bara att sökas som något inom och hos personerna. Istället för att förutsätta att kön är något som kvinnor och män från början har, söker jag efter hur kön konstrueras och förmedlas som något som kvinnor och män har och är. Då förutsätter jag alltså att kön är en kod som inte bara delar personer mitt itu, utan också kan ge likadana splittrade innebörder åt vår förståelse av alla fenomen.

Samhällets arenor könsdelade

De samhälleliga arenorna, de sociala aktiviteterna och de mellanmänskliga relationerna är alla könsdelade. De könsdelade betingelserna och relationerna ligger som en ram eller en bakgrund för personerna när de utformar sina intentioner, och för andra som tolkar dem som uttryck för vem denna person är. Personens kön knyter personen till omgivningarna och till andra personer på könsspecifika sätt. Genom intentioner och uttryck byggs relationer upp och villkor förs vidare eller omformas, men alltid av kvinnor och män för kvinnor och män. Betydelsen av kön försvinner inte, utan den förändras.

Att kön med nödvändighet innebär splittring är närmast en tautologi. Analysen inriktas mot att finna de psykologiska innebörder som denna splittring har, det vill säga hur skapandet av identitet blir könsdelat. Att kön betyder makt, med maskulint som överordnat feminint, är inte lika självklart. Det har i och för sig gjorts många försök att symbolisera maskulint och feminint som likvärdiga motsatser. På detta sätt definieras kön också oftast i vetenskapliga analyser, och resultaten visar då att den makt som männen har kompenseras av makt som kvinnor har inom ett annat område eller på ett annat sätt. Denna kompenstationstankegång tycker jag gång på gång är vilseledande när den används i analyser av empiriskt material. Empiriskt sett är det förvisso mångfald; alla kvinnor är inte underordnade alla män, och när kvinnor är underordnade är de inte helt utan makt och inflytande. Huvudmönstret av manlig dominans i det samhälle vi studerar behöver inte

nödvändigtvis konstateras om och om igen i varje studie. Mot detta mönster svarar en kod som kan följas eller brytas, men varje kombination av femininitet och makt genom att något kvinnligt ställs över något manligt, skapar en typ av samhällelig oordning. Det är en oordning med hög emotionell spänning (Borchgrevink och Solheim, 1988). När betydelsen av kön som makt har förutsatts i analysen, får forskaren grepp om villkoren för att skapa samhälleligt giltiga innebörder.

Det är tillräckligt att påminna om att det för kvinnliga ledare är en ära att bli tillskrivna egenskaper som förknippas med det motsatta könet, medan det för manliga ledare är en skam att bli tillskrivna egenskaper som förbinds med femininitet. Kvinnorörelsens försök att konstruera en mjuk man är ett annat bra exempel på hur en medveten ansträngning bryter mot en kod om manlig dominans. Denna kod fungerar styrande för kulturens möjligheter att föreställa sig och skapa förändring i förhållandet mellan könen i riktning mot större jämställdhet. Det skamliga hos denna mjuka symbolisering av mannen, var tanken på att kvinnorna kanske inte var villiga att låta sig domineras av en sådan figur. Inte alla kvinnor knyter sitt begär till underkastelse, men det är ett uttryck för femininitet att göra det (Benum, 1992). När män skall uppmanas att delta i aktiviteter som förbinds med femininitet, är det ingen tillfällighet att det just är faran för att det maskulina därmed kan bli underordnat, som måste avväjas. Om man inte i utgångsläget vet att kön handlar om makt, kan man inte förstå varför män som argumenterar för förändringar i mäns handlingsmönster pekar på "vildmannen" i mannen, eller erbjuder "hjälp" till män som behöver något annat än de kvinnliga formerna för omsorg och närhet (Bly, 1990; Blikstad, 1992).

Metodrekommendationerna utgör tillsammans ett redskap för att utveckla förståelsen; innebörden av kön som makt och splittring kan sökas i fyra aspekter hos personliga historier för att förstå utvecklingen av identitet hos kvinnor. Metodrekommendationer för att förstå utvecklingen av identitet hos män kommer i princip att vara parallella. En genomgång av hur man på bästa sätt i detalj utformar de analytiska frågorna till var och en av de fyra aspekterna blir emellertid annorlunda.

I ljuset av vad kön betyder är det lätt att se att kvinnor och män ställs inför utvecklingsuppgif-

ter som är förbundna men olika. Enkelt uttryckt blir kvinnor tvingade att bearbeta att de tillhör det kön som är annorlunda än det tongivande, på så sätt att de får lov att försöka bli en bra utgåva av det sämsta könet. För män innebär det istället att när de ska se sig själva som uttryck för det allmänna, står de inför risken att bli en dålig utgåva av det bästa könet (Ethelberg, 1983; Bengtsson, 1985; Bengtsson & Frykman 1987).

Denna artikel bygger på att jag har försökt att se många undersökningar av kvinnors personliga situation i ett sammanhang. Resultaten av denna metaundersökning har inte framställts som ett svar på frågan om hur kvinnor i olika sammanhang har det. Det rör sig bara om tämligen abstrakta hänvisningar till tillståndsbilder. I denna framställning har inströdda tillståndsbilder använts för att illustrera ett analytiskt tillvägagångssätt, och inte för att aggregera kunskap om kvinnor i Norge eller i Norden. Här är det redskapet som är resultatet. I detta tillvägagångssätt ligger det en rekommendation om att upphäva splittringen mellan forskningsmetoder och det samhälleliga innehåll som studeras. Det är kunskapen från de olika undersökningarna som aggregerats till en metod som är lämplig för att skapa nya tillståndsbilder. Specifika förståelser har aggregerats till generell kunskap om de tillvägagångssätt som ger förståelsen.

Från början av framställningen var argumentet att redskapet utgör ett alternativ till de redskap som konventionellt används för att förstå kvinnors personliga utveckling. Det avgörande provet på redskapets lämplighet är emellertid inte enbart dess formella kännetecken, och därför inte heller dess tillkomsthistoria. Som ett stycke generell kunskap avgörs dess lämplighet av hur det kan användas för att inhämta ny och annorlunda förståelse av vad som gäller i det specifika fallet.

Översättning: Eva Magnusson

Noter

1. Självt har jag i ganska många år intervjuat kvinnor som har det gemensamt att de är mödrar till små barn (Haavind 1982a, 1984a, 1987a). Men mitt arbete för att utveckla begrepp och modeller för att förstå kvinnors utvecklingsmöjligheter i en värld i förändring har stimulerats av ett erfarenhetsmaterial som är bredare och mer varierat än det jag själv har kunnat skaffa mig genom att genomföra intervjuer. Under flera år har jag organiserat ett nätverk av samarbetande forskare som alla har det gemensamt att de vill förstå personlig förändring i kvinnors liv. Som handledare för flera av forskarna i detta nätverk har jag fått tillfälle att vara med och leta fram inre sammanhang i historierna från kvinnor med olika livsbetingelser och erfarenheter i norsk (svensk, dansk) kultur. Detta är en kultur som präglas av att de samhälleliga [sosiale] villkoren för kvinnolivet har förändrats avsevärt, samtidigt som det varierar inom kulturen hur dessa förändringar kommer till uttryck och vilka möjligheter och begränsningar de erbjuder olika grupper av kvinnor (Rosenbeck, 1987). Många av de undersökningar jag har fått inblick i har fokuserat på kvinnor med speciella erfarenheter som har förändrat deras sätt att leva, eller med erfarenheter som uppfordrar dem till att förändra sig själva. Forskningssamarbetet har kallats "Kvinnors utvecklingsmöjligheter", och det började genom mitt arbete som forskningsledare vid Sekretariatet för kvinneforskning vid Norges allmennevitenskapelige forskningsråd 1984 (Haavind 1984a, 1987a).

2. I de intervjuer som jag själv och mina medarbetare har gjort med småbarnsmödrar har vi använt den (löpende) tiden från morgon till kväll för att koncentrera samtalen om vardagslivets episoder med tonvikt på vad som sker och vilka slags värderingar och överväganden som ligger som grund hos dem som är inblandade. Detta kallar vi en livsformsintervju därför att de enskilda episoderna sätts in i ett livsmönster i tid och rum, och därför att tidigare erfarenheter aktiveras av och får sin innebörd i förhållande till framställningen av nutidshändelserna (Andenæs 1989a; 1989b; Haavind 1987b). Andra intervjuer som deltagarna i forskningssamarbetet "Kvinnors utvecklingsmöjligheter" har utformat, har använt sig av livstidens kronologi och fokuserat på personliga relationer till andra och erfarenheter av utbildning och arbete (Broch-Due 1991; Ødegård 1991). Äter andra har fokuserat på speciella händelser och organiserat samtalen kring beskrivningar av vad som hände, hur den inblandade förstår händelsen, och vilka andra omständigheter som denna typ av händelser har samband med i kvinnans liv (Dahl 1989; 1992; Hydén 1992; Johannessen 1987; 1990; Søndergaard 1992).

3. Flera av forskarna i forskningssamarbetet "Kvinnors utvecklingsmöjligheter" har fått kunskaper om kvinnornas liv genom samtal där kvinnorna har varit klienter och de själva har varit behandlare. Som forskare fokuserar behandlaren på hur den kliniska förståelsen förändras i och med de personliga förändringar som klienten beskriver (Anstorp & Clasen 1988a; 1988b, Leira 1990ab; Sundfør 1988, 1990).

4. Ett näraliggande exempel är Trine Annfelts diskussion av begränsningar och möjligheter med ett socialpsykologiskt och ett psykoanalytiskt sätt att närma sig förståelsen av kvinnlighet och manlighet, baserat på hennes genomgång av arbeten av mig och av Harriet Bjerrum Nielsen och Monica Rudberg.

5. Händelsen är typisk för vissa, men inte alls för alla par där han upprepade gånger har misshandlat henne. Exemplet har jag hämtat från Hydén (1992).

Litteratur

- Acker, Joan (1988) *Class, gender and the relations of distribution*. Sign, 13, 473-497.
- Andenæs, Agnes (1989a). *Identitet og sosial endring I*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 26, 603-605.
- Andenæs, Agnes (1989b). *Identitet og sosial endring II*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 26, 683-695.
- Andenæs, Agnes & Haavind, Hanne (1990). *Care and the responsibilities for children – creating the life of women creating themselves*. Foredrag ved The Fourth International Interdisciplinary Congress on Women. New York, Hunter College at City University of New York, 1-7 juni, 1990.
- Annfelt, Trine (1992). *Teori og forklaringskraft. Refleksjoner rundt sosialpsykologisk og psykoanalytisk teori*. I Trine Annfelt (red.), *Kjønnsideidentitet. Utvikling og konstruksjon av kjønn*. Skriftserie fra Senter for kvinneforskning, nr 1, Universitetet i Trondheim.
- Anstorp, Trine & Clasen, Anne Kari (1988a). *Når terapi gjør livet enda vanskeligere*. Materialisten, 16, nr 3, 31-45.
- Anstorp, Trine & Clasen, Anne Kari (1988b). *Kvinnerterapi*. Materialisten, 16, nr 3, 46-55.
- Araldsen, Toril (1991). *Overgrep mot kvinner. Om vold og motstand mot erkjennelse*. Tidsskrift for sjelesorg, nr 3.
- Araldsen, Toril & Clasen, Anne Kari (1983). *Kvinnemishandling – om innsnevring av handlingsalternativer*. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo.
- Bengtsson, Margot (1985). *Kvinnlighetens og manlighetens motsägelse – om kvinnlighet och manlighet som personlighetsstrategier*. I Makt och kön. Delegationen för jämställdhetsforskning, Rapport nr 2.
- Bengtsson, Margot & Frykman, Jonas (1987). *Om maskulinitet. Mannen som forskningsprosjekt*. Delegationen för jämställdhetsforskning, Rapport nr 11.
- Benum, Kirsten (1992). *Når kvinner knytter sitt begjær till underkastelse*. Nytt om kvinneforskning.
- Bergman, B (1987). *Bettered wives. Why are they beaten and why do they stay*. Doktorsavhandling, Karolinska instituttet, Stockholm.
- Blakstad, Eivind (1992). *Heimevernet. Fedre og barn på nye eventyr*. Oslo: Pax.
- Bly, Robert (1990). *Iron John: A book about men*. Reding, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Borchgrevink, Tordis & Solheim, Jorun (1988). *En råtten tekst? Om kjønn mat og fortolkning*. Sosiologi idag, 18, nr 2, 35-63.
- Broch-Due, Anka (1990). *Kjønn forstått som kategori, relasjon og prosess*. Ungdoms syn på framtidig yrkesaktivitet og omsorgsoppgave. I R. Haukaa (red.), *Nye kvinner – nye menn*. Oslo: Ad Notam.
- Butler, Judith (1990a). *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (1990b). *Gender trouble, feminist theory and psychoanalytic discourse*. I L.J. Nicholson (red.), *Feminism/postmodernism*. New York: Routledge.
- Crawford, Mary & Marecek, Jeanne (1989). *Psychology reconstruct the female*. 1968-88. *Psychology of Women Quarterly*, 13, 147-165.
- Dahl, Solveig (1992). *Rape – a hazard to health*. Dr.med-avhandling. Kontoret for katastrofepsykiatri, Universitetet i Oslo.
- Dahl, Tove Stang (1985). *Innledning til kvinneretten*. I T.S. Dahl (red.), *Kvinnerett I*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ethelberg, Eva (1983). *Kvindelighetens modsigelse – om kvinners personlighetsstrategier overfor mandlig dominans*. København: Antropos.
- Ferguson, Ann (1989). *A feminist aspect theory of self*. I A. Garry & M. Pearsall (red.), *Women, knowledge and reality. Explorations in feminist philosophy*. Boston: Unwin Hyman.
- Gilligan, Carol (1983). *In a different voice. Psychological theory and women's development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Mare-Mustin, Rachel & Marecek, Jeanne (1988). *The meaning of difference: Gender theory, postmodernism and psychology*. *American Psychologist*, 43, 455-464.
- Hirdman, Yvonne (1988). *Genussystemet – teoretiska reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. *Kvinnvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 49-64.
- Hvistendahl, Marina (1987). *Medforeldreskap*. Intervjuer med småbarnsfedre. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo.
- Hydén, Margareta (1922). *Woman battering as marital act*. The construction of a violent marriage. *Stockholm Studies in Social Work*, nr 7, Stockholm University.
- Haavind, Hanne (1980). *Kvinnlighet og frigjøring*. I Teori og metode i kvinneforskning. Arbeidsnotat nr 2, NAVF's sekretariat for kvinneforskning, Oslo.
- Haavind, Hanne (1982a). *Makt og kjærlighet i ekteskapet*. I R. Haukaa, M. Hoel og H. Haavind (red.), *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (1982b). *Hvilke krav vil vi stille til metoder for at de skal være egnet til å studere kvinners livssituasjon? I Metoder och problem i kvinneforskningen*. Rapport nr.1, Forum för kvinnliga forskare och kvinneforskning, Göteborg.
- Haavind, Hanne (1984a). *Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilier*. I I. Rudie (red.), *Myk start – hard landing*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (1984b). *Forskningsprogram i kvinnepsykologi*. Nytt om kvinneforskning, nr 3, 27-32.
- Haavind, Hanne (1984c). *Premisser for personlige forhold mellom kvinner*. I H. Holter (red.), *Kvinner i fellesskap*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (1985). *Föreändringar i förhållandet mellan kvinnor och män*. *Kvinnvetenskaplig tidskrift*, nr 3 17-28.
- Haavind, Hanne (1987a). *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (1987b). *Kvinnens utviklingsmuligheter*. Nytt om kvinneforskning, nr 4, 65-72.
- Haavind, Hanne (1988). *Er et kjønnsnøytralt menneskesyn et vitenskapelig ideal*. *Nordisk Psykologi*, 40, 309-324.
- Haavind, Hanne (1989). *Makt følelser og rasjonalitet*. Nytt norsk tidsskrift, 6, 248-262.
- Jaggard, Alison M. (1989). *Love and knowledge: Emotion in feminist epistemology*. I A. Garry & M. Pearsall (red.), *Women, knowledge and reality. Explorations in feminist philosophy*. Boston: Unwin Hyman.
- Johannessen, Birte Folgerø (1986). *Ledere organisasjoners styringssymboler – hva med kvinnene?* Nytt om kvinneforskning, nr 6 ??
- Johannessen, Birte Folgerø (1987). *Den indre og ytre virkelighet i harmoni, bebyst ved kvinnen som sjef*. Upublisert manus, Administrativt forskningsfond, Norges Handelshøgskole, Bergen.

- Johannessen, Birte Folgerø (1988). *Hva med Organisasjonspsykologien når Olsen er Kvinne?* I Arbeidsliv og mennesker i utvikling. Festskrift til Svein M. Kiles 60-årsdag. Oslo: Hjemmets bokforlag.
- Johannessen, Birte Folgerø (1989). *Det som for kvinner er en "ære" er for menn en skam*. Upublisert manus, LOS-sentret, Bergen.
- Johannessen, Birte Folgerø (1990). *Ledelsesromantikk – et uutforsket problem*. Notat nr 26, LOS-sentret, Bergen.
- Keller, Evelyn Fox (1985). *Reflections on gender and science*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Lane, Gerry & Russel, Tom (1992). *Second order systematic thinking with violent couples*. I *
- Leira, Arnlaug (1989). *Models of motherhood*. Welfare state policies and everyday practices: the Scandinavian experience. Rapport nr 7, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Leira, Halldis (1990a). *Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse*. Del I: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 27, 16-22.
- Leira, Halldis (1990a). *Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse*. Del II: En modell for intervensjon med barn som har erfart vold iu familien. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 27, 99-105.
- Lindgren, Gerd (1982). *Anpassning och protest: Om deltidsarbeite i det kapitalistiske patriarkatet*. Kvinnetenskaplig tidsskrift, nr 2, 33-46.
- Lindgren, Gerd (1990). *I broderskapets skugga*. Kvinnetenskaplig tidsskrift, nr 3-4. 75-85.
- Lott, Bernice (1990). *Dual nature of learned behaviour: The challenge to feminist psychology*. I Rachel Hare-Mustin & Jeanne Marecek (red.), *Making a difference: Psychology and the reconstruction of gender*. New Haven: Yale University Press.
- Nielsen, Harriet Bjerrum (1986). *Hvor sidder kønnet?* Nytt om kvinneforskning, nr 3, 3-10.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Rudberg, Monica (1989). *Historien om jenter og gutter*. Kjønnssolisering i et utviklingspsykologisk perspektiv. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pateman, Carol (1988). *The sexual contract*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Rosenbeck, Bente (1987). *Kvindekøen*. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980. København: Gyldendal.
- Rudie, Inger (1984). *Innledning*. I Ingrid Rudie (red.), *Myk start - hard landing*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skoe, Eva (1991). *Ego identity and moral development in college men and women*. I P. J. D. Drepth, J. A. Sergeant & R. J. Taken (red.), *European perspectives in Psychology*. Sussex: Wiley.
- Smith, Dorothy E. (1987). *The everyday world as problematic*. A feminist sociology. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Dorothy E. (1989). *Sociological theory*. Methods of writing patriarchy. I Ruth A. Wallace (red.), *Feminism and sociological theory*. London: Sage.
- Smith, Dorothy E. (1991) *Writing women's experience into social science*. *Feminism & Psychology*, 1, 155-171.
- Sundfør, Marie Louise (1988). *Terapi for kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 27, 335-349.
- Søndergaard, Dorte Marie (1992). *Køn på universitetet – kvalifisering til et maskulint handlerum*. I T. R. Eriksen m.fl., *Køn i forandring?*
- Thoresen, Siri & Lindvåg, Aud (1990). *Kjønnsnøytral parte-*

rapi – den umulige oppgaven. En studie av betydningen av klientens kjønn for terapeutens adferd i terapi med par. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo.

Wærness, Kari (1982). *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ødegård, Tone (1991). *Den elsk-verdige kvinnen*. Mønstre og mangfold. I R. Haukka (red.), *Nye kvinner – nye menn*. Oslo: Ad notam.

Summary

How could personal change in the lives of women be described and accounted for in a society where the social possibilities for women are changing? This article presents some guiding lines for qualitative analysis of women's recordings of their own life experiences.

Recordings of social interactions are analyzed as negotiations of the possible meanings of gender that could be activated and confirmed by the woman herself and others involved. Varied as such meanings may be, they are gendered through their capacity to draw distinctions and order elements in a specific way: Gender is the disconnection of something counted as masculinity from something else rated as femininity, and the simultaneously subordination of this femininity to masculinity.

In all the stories told by women, the following four aspects will be systematically analyzed:

- the societal and cultural conditions as they are experienced by the woman as relevant to her.
- the actual social relationships as they involve the woman herself and other men and women.
- her specific aims and efforts directed at counteracting, sustaining, avoiding, exploiting or resigning in her relationships to others.
- possibilities and limitations to present herself as a woman in ways that make sense to herself and others as valid expressions of herself.

The results that come out of this analyses are consisting of models and concepts that are suitable to account for the diversity of changes in the lives of women, leaving room for new series of stories to be accounted for.

Hanne Haavind
 Psykologisk Institutt
 Universitetet
 Postboks 1094 Blindern
 0317 Oslo